

Да превърнем България във високоиндустриализирана държава

Проф. д-р. ик. Асен КОНАРЕВ

Политиката, стопанството, обществото като цяло са изправени пред национални и глобални предизвикателства. Кризата на държавния дълг в Еврозоната показва, как един неконтролиран растеж на държавния дълг може да доведе до смущения във функционирането на свободното пазарно стопанство, опиращо се на взаимно доверие и на договорни отношения между участниците в стопанския оборот и до акумулирането на значително социално напрежение, заплашващо социалния мир. Неблагоприятното демографско развитие в Европа, увеличаването на средната продължителност на живот заплашва финансирането на пенсионната система и подкопава основата на обществения договор между стари и млади. Промяната на климата показва, че природата не може безкрайно да се натоварва и че този процес има свои граници, прехвърлянето на които може да доведе не само до промяна на обкръжаващата среда, но и да застраши нашето благосъстояние.

Тези предизвикателства важат със значително по-голяма сила за България. За съжаление постигнатата през последните години финансова стабилност има изключително висока цена. На практика икономиката беше доведена до състояние на застой, източниците на икономически растеж и разкриване на нови работни места бяха блокирани. Значително се влоши жизненото равнище на народа, съпътствано от задълбочаващо се социално разслоение, увеличаване на имиграцията, обезлюдяване на цели райони, предимно в граничните, планинските и труднодостъпни местности и замиране на стопанството в тях.

На България е нужен собствен икономически модел. Този модел следва да отговаря на принципите на едно стабилно, ориентирано към бъдещето развитие на обществото и стопанството. Българският икономически модел следва

§ да способства за рязко намаляване на зависимостта на процеса на създаване на стойност от потреблението на материални и енергоресурси, за преобразуване на икономиката от материално- и енергоемка в наукоемка;

§ да стимулира ускорената реиндустриализация на страната като най-важна предпоставка за техническото и технологическото превъоръжаване на стопанството;

§ за да гарантира съхраняването на българската природа, наличните природни ресурси и националното културно наследство за бъдещите поколения;

§ да способства за разгръщането на творческата енергия на народа, многообразието в мисленето и действията;

§ да се стреми към икономическо развитие, съобразяващо се с изискванията за опазване на околната среда, икономическа целесъобразност и социален мир;

§ да стимулира социалната, стопанската и техническата иновативност на народа;

§ да допринесе за повишаването на равнището на научно-изследователската и развойна дейност в производството;

§ да подкрепя общообразователната система и професионалното обучение, да подпомага утвърждаването на принципа на пожизненото образование като норма на живот;

§ да способства за хармонично развитие на териториите, за преодоляване на различията в качеството на живот между големите градове и отдалечените населени места;

§ да подпомага развитието на икономическата самоинициатива на населението и формите на взаимопомощ, на многообразните видове на кооперация и на бизнес-мрежи.

Новият икономически модел следва да отчита специфичните особености на България:

§ България е страна с насечен релеф, дребнопространствена териториална структура и голямо биотопно разнообразие, плодородна земя, богат горски фонд и значителни водни ресурси;

§ Страната има излаз към Черно море и нейната северна граница е река Дунав, втората по дължина река в Европа и една от най-важните транспортни артерии на континента;

§ България е страна, през която минават едни от най-важните комуникации както в Югоизточна Европа, така и между Европа и Азия с рязко повишаващ се човеко- и товаропоток и нарастващо натоварване на природната среда;

§ България граничи със страни-членки на Европейския съюз както и намиращи се в една или друга степен на присъединяване, което дава възможности за разширяване на пазарите на българската икономика;

§ Страната е бедна на материални и енергоресурси и потребността от тях се задоволява по пътя на вноса. Въпреки това българската икономика е материално- и енергоемка, което рязко намалява конкурентоспособността на отделните стоки и икономиката като цяло;

§ България добива една значителна част от електроенергията чрез атомната централа в Козлодуй. Въпреки широката дискусия по въпроса за атомната енергетика в световен мащаб, преобладаващото мнение е, че тя си остана най-перспективното направление в съвременната енергетика. Освен това тя е един важен лост за техническо и технологично обновление на всяка икономика;

§ България е туристическа страна с далеч неизчерпан потенциал;

§ Въпреки безпрецедентната имиграционна вълна в историята на България, страната разполага с огромен хуманен капитал. Българският народ е много ученолюбив и инвестира приоритетно своите лични спестявания в образование.

България е единствената страна в Европейския съюз, чийто рейтинг беше повишен след избухването на финансовата криза през 2008 г. Този факт е твърде подозрителен по своята същност, като се има предвид че става дума за най-бедната страна в съобществото.

Икономически растеж и благосъстояние

Основна цел на всяко граждански отговорно правителство трябва да бъде повишаването на благосъстоянието на народа. Но икономическият растеж не може да бъде политическа цел. Той е по-скоро един индикатор за това, как се променя икономическата ситуация, материалното благосъстояние на народа, както и състоянието на фирмите. Той не отчита преразпределителните процеси в обществото и в стопанството, както и развитието на нематериалните аспекти на качеството на живот. Икономическият растеж може да облагодетелства само една незначителна част от населението и да води до влошаване на жизненото равнище на по-голямата му част. От друга страна, повишаването на дохода води до промяна в структурата на потребление и увеличаване на значението на свободното време за развитието на индивида, което от своя страна влияе забавящо на икономическия растеж.

Практиката показва, че една краткосрочна политика на увеличаване на икономическия растеж може да нанесе труднопоносими загуби на стопанството и огромни вреди на природната среда.

Интерпретациите за значението на икономическия растеж за благосъстоянието на населението не са еднозначни. Преобладава обаче мнението, че намаляването на икономическия растеж може да доведе до рязко увеличаване и изостряне на икономическите и социални проблеми в обществото. Не може да се пренебрегне фактът на силна корелация между икономическия растеж и благосъстоянието. Безспорно е, че повишаването на материалното благосъстояние позволява по-големи грижи за здравето и вследствие на това до повишаване на качеството на медицинското обслужване, което в крайна сметка води не само до намаляване на детската смъртност, но и до увеличаване на продължителността на живот. Икономическият растеж води до увеличаване на свободното време и по този начин до повишаването на благосъстоянието.

Съвсем друг е въпросът, че между благосъстоянието и удовлетворението от водения начин на живот почти не съществува някаква зависимост.

Икономическият растеж не следва да бъде предимно резултат на увеличаващи се експорт и инвестиции, но и във все по-голяма степен от нарастващо потребление.

Голямото предизвикателство пред икономическия растеж в България е създаването на такива условия, че всеки работоспособен български гражданин да може да участва в него и да ползва плодовете от това участие. Това изисква създаването на стабилни условия за равнопоставеност на хората. Трудът на всеки трябва да бъде възнаграден и това възнаграждение да има стимулиращ характер. При това следва да се утвърди и убеждението, че всяка работа е достойна и заслужава социално признание. Само по такъв начин може да се възроди пословичното трудолюбие на българина, довело до превръщането на една глуха турска провинция в сравнително модерна държава само за 60 години национален суверенитет от Освобождението до началото на Втората световна война.

Преоткриване на ролята и значението на индустрията за стабилното развитие на обществото.

Независимо, че през последните десетилетия относителният дял на индустрията в създаването на БВП намалява, тя си остава моторът на съвременната икономика. Това се дължи на факта, че тя в най-значителна степен способства за повишаването на производителността на труда, за развитието на научно-изследователската и развойна дейност и има мултиплициращ ефект върху всички други отрасли на икономиката.

За намаляването на относителния дял на индустрията в създаването на БВП за сметка на сектора на услугите има обективни причини. В основата на този процес е една дългосрочна тенденция в сферата на личното потребление. С увеличаването на личния доход се увеличава потреблението на услуги при едновременно намаляване на потреблението на произведени стоки. Тази тенденция е особено ярко изразена в развитите страни. Освен това поради местния си характер, услугите не са подложени на остра конкуренция, какъвто е случаят с индустрията. Също така се наблюдава и слаба еластичност между потреблението на услуги и техните цени (повишаването на цените на услугите не води автоматично и в значителен размер до

намаляване на потреблението в сферата на здравеопазването, образованието и правните услуги; същото важи и за услугите, ползвани от фирмите във връзка с информационното обслужване, счетоводството, одита, юридическите услуги, други професионални бизнес-услуги). Това дава възможност на сектора на услугите да поддържа сравнително високи цени и възвращаемост на инвестирания капитал. За увеличаването на относителния дял на сектора на услугите в създаването на БВП способства и специализацията в индустрията, която ускорява и процесите на аутсорсинг (outsourcing) на услуги.

Индустрията е много мобилна и може лесно да бъде премествана в зависимост от икономическата изгода, която може да ѝ предостави една по-благоприятна от гледна точка на цената на факторите на производството и данъчното облагане околна среда. Проблемът в Европа е, че мобилността на индустрията достигна такова ниво, което по същество застрашава цялата икономическа структура и дава достатъчно основания да се говори за „деиндустриализация“ на континента.

Финансовата и последвалата икономическа криза доведоха до преосмисляне на ролята на индустрията и нейното значение за икономическия растеж, експорта, иновациите, заетостта и благосъстоянието. Тя е силен стимул за разработването на нова индустриална политика. Прави впечатление, че страните с по-висок относителен дял на индустрията в създаването на БВП бяха засегнати по-слабо от кризата в сравнение със страните с по-нисък дял (единственото по-ярко изключение е Италия като втора след Германия с най-силно развита индустрия европейска страна, чието индустриално производство се съкрати почти с една четвърт от началото на кризата).

Относителният дял на индустрията в създаването на БВП в Европейския съюз е, както вече беше посочено 15.2%, номиналният обем на новосъздадената стойност през 2012 г. възлиза на 1.757 млрд. евро. Тя обхваща около 2.13 млн. производствени единици. Европейската индустрия създава 80% от експорта. Тя привлича около 80% от средствата от частни източници за научни изследвания и развойна дейност.

Относителният дял на първите пет най-големи икономики (Германия, Италия, Франция, Великобритания и Испания) в обема на индустрията на страните от Европейския съюз възлиза на 70%. Полша, Литва, Унгария и Германия са страните с нарастващ относителен дял на индустрията в създаването на БВП сред 27 страни-членки на Европейския съюз за периода 2000 – 2012 г.

Индустрията е носител на икономическия растеж, защото има огромно значение във веригата на създаването на стойността. Последните три десетилетия обаче се характеризират с преместване на производствените мощности от развитите страни в страните от Азия и тихоокеанския регион, което на практика доведе до силна деиндустриализация в САЩ и Европа. Макар че става дума преди всичко за материално-, енерго- и трудоемки сектори на индустрията и въпреки засилването на ролята на наукоемките сектори в развитите страни, процесът на деиндустриализация протича с висока скорост. В страните от Югоизточна Азия относителният дял на индустрията в създаването на БВП е над 25%, докато в страните-членки на Европейския съюз този дял е само 15.2%.

В тесния смисъл на думата под „индустрия“ се разбира производството на стоки. В широк смисъл тя включва и производствено ориентираната част от сектора на услугите.

Традиционното понятие на индустрията включва:

- § висока степен на механизация и автоматизация;
- § значителни инвестиции в основни средства;
- § задълбочено разделение на труда;
- § масов характер на произвежданите стоки;
- § висока материално- и енергоемкост.

Модерното понятие на индустрията включва:

- § висока професионална квалификация на заетите;
- § развита научно-изследователска и развойна дейност като източник на иновации и стержен на производствения процес;
- § значителни инвестиции в развитието на нови технически решения и нови технологии с цел намаляване на инвестициите в основни средства;
- § използването на възможностите на интернационализацията и глобализацията за оптимизиране на предимствата от разделиението на труда;
- § мултипликативен ефект по отношение на други сектори на икономиката;
- § отрасли с по-висока принадлежна стойност.

Между индустрията и сектора на услугите съществуват тесни взаимозависимости. В индустрията се забелязва тенденция на силна ориентация към потребителя в резултат на индивидуализиране на търсенето, което в крайна сметка води до предлагането на все нови и все по-комплексни и индивидуални продукти. Индустриалните стоки съдържат все по-голям относителен дял на услуги. Обособяването на тези услуги извън производството води до разширяване на сектора на услугите. Едновременно с реализацията на продуктите се продават все повече съпътстващи услуги, което на практика означава удължаване на веригата на създаване на стойността. По такъв начин възникват производствени единици, които имат хибриден характер.

Преосмислянето на ролята на индустрията за социално-икономическото развитие в развитите страни през последните години даде повод на много икономисти да заговорят за „трета индустриална революция“. В центъра на тази революция са новите информационни и комуникационни технологии, интернет, новите технологии във връзка с енергодобива от възобновяеми източници. По същество става дума за възникването на наукоемка индустрия с висока степен на иновативност. По същество „третата индустриализация“ води до рязко ограничаване на зависимостта на икономическия растеж от потреблението на суровини и енергия.

През октомври 2012 г. Европейската комисия публикува обновено съобщение във връзка с разработването на концепции за укрепване на индустриалната база в Европа. В тяхната основа е залегнала стратегията за възраждане на индустрията за целите на стабилен икономически

растеж (Renaissance of Industry for a Sustainable Europe – RISE), насърчаваща технологичните, стопанските, финансовите, екологичните и социалните иновации с цел трета индустриална революция, включително стратегия за ефективност, която води до повторна индустриализация на Европа. Тази стратегия е част от стратегията за екологично социално пазарно стопанство със стабилен растеж в рамките на Европейския съюз.

Стратегията RISE трябва да бъде интегрирана в екологична и социална пазарна икономика в съответствие с принципите на предприемачеството, лоялната конкуренция, дългосрочната цел за вътрешно поемане на външните фактори, добрите финансови политики и вземащи предвид околната среда икономически рамкови правила.

Комисията за индустрия, научни изследвания и енергетика на Европейския парламент обсъжда вече от няколко месеца приемането на Пакт за реиндустриализация на Европа, който следва да бъде приет от държавите-членки на ЕС преди провеждането на изборите на Европейски парламент през май 2014. (Това обяснява появяването на думата „реиндустриализация“ във вокабулара на представители на политическия елит в България през последните месеци.)

Европа осъзнава все по-ясно, че акцентирането върху реструктурирането на енергийната система в съответствие с критериите за поносимост от гледна точка съхраняването на природната среда през последните години е довело до систематично подценяване на индустриалната политика, която в крайна сметка е от решаващо значение за икономическото развитие и за развитието на благосъстоянието на населението.

Целта на Пакта е разработването и провеждането на единна индустриална политика от гледна точка на Европейската икономическа общност, а не от гледна точка на интересите на отделните страни-членки на ЕС. Именно затова е необходимо да се разработи национална стратегия за реиндустриализация на България, която, от една страна, да бъде в унисон с европейската концепция, и от друга страна, да отчита специфичните особености на страната.

Европейският комисар по въпросите на индустрията Antonio Tajani е автор на предложението за увеличаване на дела на индустрията в създаването на брутният вътрешен продукт (БВП) в рамките на ЕС от 15,5% до 20% до края на 2020.

От 2000 г. насам намалява относителният дял на индустрията в Европа в създаването на брутната стойност. Единственото изключение е Германия, където този дял е константен. Също така се наблюдават значителни различия между отделните страни. Докато този относителен дял в Чехия е 24.7%, Ирландия 23.3%, Унгария 22.7% и Германия 22.7%, то във Гърция, Франция и Великобритания е под 10%.

Намаляването на относителния дял на индустрията е не само следствие на увеличаване на относителния дял на сектора на услугите, но и резултат на влошаването на конкурентоспособността. Това се дължи не само на едно неблагоприятно развитие на ценовите компоненти (изпреварващо нарастване на работната заплата по отношение на производителността на труда, на суровините и енергията), но и на ефективността в работата на институциите, на финансовите, стоковите и трудовите пазари.

Четвъртият фактор е, че в момента голяма част от вноса на суровини, материали, полуфабрикати, три четвърти фабриката, инвестиции и потребителски стоки се внасят на кредит от държавни и частни предприятия и така е от доста години. Нараства брутният частен външен дълг на българския бизнес с голямо темпо. Но като започнем да плащаме мъчително и забавено, това ще намалява растежа и ще задържа развитието на България. Този въпрос, който се подценява в момента все повече ще отлага достигането на средното европейско ниво.

Петият фактор е, че у нас няма не само дълбочинна обработка на суровини и материали, но няма и височинна такава (тази, която се създава от човешкото творчество – науката, изкуството и превръщането на техните продукти в нови стоки и т.н.). Всъщност това е най-могъщият фактор на човешкото развитие, който все още не е влязъл в действие и следва да се промени.

Изложените по-горе функционални фактори са във взаимодействие с фактори, като мотивациите, интересите, идеалите, политическите сили, бизнесът и други групи хора. Тези фактори действат отрицателно на развитието, като изтласкват на преден план разпределението и преразпределението на създаденото малко и недостатъчно богатство и не насочват функционалните фактори към разгръщане, нарастване и господство на творчеството (наука и изкуство).

Бързият растеж на богатството на нацията и стандартът на живот не може да се крепи на друго освен на творчество и индустрии с висока принадлежна стойност.

В момента е жизнено необходимо да се извършат реформи и изготвят програми в тази насока – реиндустриализация и нова индустриализация.

По-лесно е да се отговори на въпроса – какво е необходимо да се направи, отколкото да се отговори на въпроса – как практически да се осъществи. За това се появяват и неудачите с изпълнение на политическите обещания.

Това проучване провокира разговорът – С какви промени и реформи ще се постигне по-устойчиво икономическо развитие и среден европейски стандарт за българите? Постигането никак не е сигурно! Трябва да се каже конкретно за тези реформи, както и с помощта на по-нататъшни уточнения и допълнения на това проучване.